

יאמרו דעת

ט"ו בשבט תשע"ו

דבר המערכת

כ' הטור באו"ח סי' ר"ח די"א שאין לומר בנוסח ברכת מעין שלש "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" כיון שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה אלא לקיים המצוות התלויות בה.

וכתב שם הב"ח: "תימה הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל ואמר אם תטמאו את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה ממש בגוף הארץ נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בני ישראל כי עד עתה היכל ה' המה היו בני ישראל לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני ישראל יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניוונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה."

ומבואר מדברי הב"ח שקדושת פרות א"י תליא בדין קדושת הארץ, וכל שאין קדושת הארץ שלמה כמו כן גם הקדושה בפרותיה אינה שלמה, וגם להפך, כל שהארץ בקדושתה גם הפרות היונקים המינה הם בכלל קדושתה, ולא גרע מאווירא דא"י מחכים, וכיון שכן, התבאר מעלה אוכל חולין בטהרה בא"י, דכיון שהפרות יונקים מארץ ויש בהם ממעלת הקדושה, ואין מקום לאכילת דבר קדוש בטומאה, ובבחינת מטמא תרומה וקדשים. ולזה אנו מקווים ומיחלים, שנזכה לאוכל מפריה ולשבוע מטובה, הן מלקיים המצוות התלויות בארץ בהידור, והן לקבל תוספת שפע מקדושת א"י, ועל ידי זה תרבה הדעת.

המערכת

והנה שבח א"י זבת חלב ודבש, אם שהוא כפשוטו בלי ספק פ"פ זה התואר מורה עוד קדושת הארץ ופירותיו, כי הם מולידים קדושה בגפש האוכל אותם, ומוסיף אהבה ודבקות בה', כי התורה הברורה בלי סוג ופסולת נקרא דבש וחלב תחת לשונך, כמו הדבש המוציאין מקליפת התמרה והחלב מוצא מקליפת הנחל שעליו, כן פירות א"י, ולרמז לדבר זבת חלב ודבש ס"ת אותיות "שבת" כי בכל פאכלי קדושה כמו סעודת שבת ע"ד שאמרו על הלל כל ימיו אכל לכבוד שבת.

חת"ס חולין (קמב.)

לעילוי נשמת הרב שמעון בן יעקב והצדקנית פעשע מרים בת מרדכי

בדין אסור לטמא חולין שבא"י

בפה"מ כתב שמהני לדרוך עם העכו"ם בגת גם בתחילת דריכה כיון שהם כבר מוכשרים מדין גזרת בוצר לגת וגם נטמאו במגעו הראשון, והוא לטעמיה כמו שנתבאר.

וכן בראב"ד בפ"א מטומאת אוכלין על הא דכרם העומד בבית הפרס האין בוצרים אותו, הרי הבוצר לגת הוכשר, וכתב שם הרמב"ם: "כרם שהוא עומד בבית הפרס הבוצר אותו לגת אינו מוכשר כל זמן שהוא בבית הפרס הואיל וטומאת בית הפרס מדבריהם והבוצר לגת הוכשר מדבריהם הקלו בגזירה זו ולא גזרו עליו שיהיה מוכשר עד שיצא מבית הפרס, לפיכך הרוצה לבצור בבית הפרס לגת בטהרה מטהר את הבוצרים וכו' אח"כ נכנסין ובוצרין ומוציאין חוץ לבית הפרס ואחרים טהורים מקבלין מהן ומוליכין לגת ואם נגעו אלו באלו טמאין מטמאין את הענבים שהאנשים שבבית הפרס טמאין ומטמאין לאותן שבחוץ ועושין אותו ראשון והן מטמאין את הענבים שהרי הוכשרו משיצאו חוץ לבית הפרס". וכתב שם הראב"ד: "א"א בחיי ראשי אין דעתי מקבלת דבריו שיהיו אותן הענבים היין היוצא מהן טהור לאוכלי טהרות אבל הם ספק ומפני מה מזין על הבוצרין כדי שלא לטמא חולין שבארץ ישראל בידיהם לפיכך מטהרין אותן מטומאה ודאית". ומלבד מה שיש לעיין הרי אין הלכה שאסור לגרום טומאה לחולין שבא"י, מ"מ חזינן שאפ"י שהם לא ראויים לאוכלי טהרות מ"מ אסור לטמאם, ואי היה הטעם שהוא מחמת שיהא אוכל טהור מצוי לאוכלי חולין בטהרה, לא היה ענין שלא לטמאותם. והר"מ הוא לטעמיה כאמור.

מצינו בכמה מקומות בש"ס שהגמ' מבארת מח' התנאים דנחלקו אי מותר לגרום טומאה לחולין שבא"י. ובפשטות המח' היא, שלא להרבות טומאה כדי שיהא מצוי אוכלין טהורים, לחברים האוכלים חוליהם בטהרה או לאוכלי תרומה שיוכלו לאכול חולין טהורים עם התרומה. וכן נראה מלשון הר"מ בסוף טומאת אוכלין: "כשם שמותר לאכול חולין טמאים ולשתותן כך מותר לגרום טומאה לחולין שבא"י. ויש לו לטמא את החולין המתוקנין לכתחלה". ונראה כוונתו שכשם שכל אחד יכול לאכול חולין טמאים ואין חיוב לאכול חולין בטהרה ממילא גם אין איסור לטמא אותם דהא בהא תליא.

אמנם מצינו בדברי הראשונים [סוגית הבוצר לגת], שנראה מדבריהם טעם אחר במח' התנאים שאסור לטמא חולין שבא"י דאין הוא מחמת אוכלי חולין בטהרה. ועיקר הנדון הוא בע"ז נה: "דורכין עם העובד כוכבים בגת", ובתוס' שם: "פ"ה ומשום גרם טומאה ליכא דמשעה שדרך בהן עובד כוכבים מעט נטמאו, משמע מתוך פירושם שדורכין בסוף דריכה קאמר וכן נראה לר"י וכו' וכן משמע בירושלמי דקתני דורכין עם העובד כוכבים בגת הדא דאת אמרת והוא שהלכו עליו דריכת שתי וערב אבל לא הלכו עליהן שתי וערב לא", וכתבו המאירי והר"ן שם דרק בסוף דריכה מותר כיון שמה שהם נטמאו הוא מדרבנן וכעת הם נטמאים מדא', ועולה מזה חידוש גדול שגם בדין טומאת חולין בא"י, כמו שמבואר בסוגיא שם, יש להיזהר מטמא אפ' שהוא כבר טמא ואינו נחשב חלין טהור לאוכלי חולין בטהרה, ובאמת בר"מ שם

בדין האוכל פת ללא ניגוב ידיים

הפת מוכשרת לקבל טומאה על די ידיו הרי הפת היא נילושה במים והיא ודאי מוכשרת, ונראה שכוונת דברי הר"ח היא, שמה שאוכלים את הפת בצורה כשזו שיכול לבוא טומאה ממעשה הנטילה הוא אינו דבר מעולה, והיינו שכיון שיש דיני טומאה וטהרה אצל עם ישראל א"כ חכמים תיקנו נטילה באופן כזה שלא יצא טומאה מהנטילה הזו, ודרך העכו"ם היא שלא להקפיד על זה שהרי לית להו טומאה וטהרה, וזהו קללת הנביא שיאכלו את לחמם באופן שבו אוכלים העכו"ם את לחמם. ומכאן שצריך לנגב את ידיו שלא יהא סרך של דבר המביא להכשר וכו'. ולפ"ז מיושב הכל, שאפ' שהפת עצמה כבר הוכשרה מ"מ הנטילה יש לה להעשות באופן שאינו מכשיר אפ' שמה שהוא אוכל כעת הוא מוכשר. [ולפי הבאור הזה בדברי ר"ח עולה שמה שאמר הנביא יאכלו לחמם טמא היינו נוסף על מה שהלחם הזה הוא מאכל גרוע לא די בזה אלא יאכלוהו בתורת עכו"ם וטומאה, אמנם לפי רש"י מה שכתוב טמא היינו מאוס והוא מוציא קרא מפשטיה, אמנם לר"ח אינו כן].

בגמ' סוטה ד: "אמר רבי אבהו כל האוכל פת בלא ניגוב ידיים כאילו אוכל לחם טמא שנאמר ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא וגו'" וברש"י שם: "כל האוכל בלי ניגוב ידיים. דבר מאוס הוא וחשוב כטומאה שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא אלמא דבר מיאוס קרי טומאה", והיינו שמה שצריך לנגב ידיו הוא שלא יהא אוכל במאוסות שידיהם לחות ולשון טומאה הכוונה למיאוס.

ובאוור זרוע [נט"י ע"ט] הביא ללשון ר"ח: "ופר"ח שהמים מכשירים האוכלים והפרות לטומאה ואם לא ינגב ידו בטוב תצא הלחלוחית שבידו להפת ויוכשר לטומאה שנא' ככה יאכלו בני ישראל פי' כמו העכו"ם עכ"ל", [ובבאור הלכה ס"ס קנח בהיא ג"כ לדברי הר"ח הללו ולא סיים בה "פ' עכו"ם" ונראה שלא ס"ל שהוא מעיקר הפשט בדברי הר"ח].

והנה יש להקשות מה בכך שאוכל לחם טמא הרי אין חיוב לאכול חולין בטהרה ולא עסקינן גם באוכל חולין בטהרה, ועוד מה הוא שהביא הר"ח שהרי

שהפרי נתלה בהם באילן וכן הגרעינים שהם צורך לפרי וכיוצא בהם, ולכא' אמאי באר לדין גרעינים בריש הל' ידות, ומה יש בזה יותר מכל דין יד, וכן שם לקמן הביא הר"מ שכל הקליפין מטמאות ומצטרפות מפני שהם שומר, ואילו בכל הגרעינים מטמאים ואינם מצטרפים לא כתב שהם משום ידות, ונראה מזה שבאמת דין יד הוא רק מה שהוא עושה שימוש מסוים לאדם ואי לא הכי לא היה בזה יד, אבל לגרעינים כיון שחשיבי כהפרי עצמו יש להם דין יד, שמחמת מה שהם כל כך מגוף הפרי מטמאים כידות.

והנה לעיל נתבאר שאין שומר בכלים כיון שהשומר הוא איננו עושה מלאכה בעבור בעל הכלי שיהיה לו יותר נח לטלטל את הכלי, וכה"ג חשיב שימוש הכלי ולא שימוש האדם ומה שאין כן ידות הם שימוש לאדם, והנה כאן מבואר לפי המהלך הזה שיש שהוא יד רק מחמת שהוא מתחילת ברית הפרי וטפל לו ללא כל שימוש או מעשה, ויש לחלק בין כלים לפרי, שבכלי מה הוא הכלי הוא רק מה שמשמש, אבל בפרי אינו כן אלא מה שחשוב כפרי הוא מכניס ומוציא.

בדין גרעינין לענין ברכה

בגמ' ברכות לו. וערלתם את פריו את הטפל לפריו ומאי נינהו שומר דפרי. ועוד שם אמרו קליפי רימונים וקליפי אגוזים חייבים בערלה. ובתוס' שם כתבו דפרי נינהו ומכאן שיש לברך על גרעינין בפה"ע. ובחידושי הרשב"א שם הקשה על דברי תוס' שמה ענין גרעינין לטפל לפריו ובמה חשיבי פרי הרי גם קליפות של אגוזים הם אינם פרי. ונראה שמה שתוס' אמרו שחשיב פרי הכוונה שאין מה שגרעינין חייב בערלה הוא כמו שקליפין חייבים בערלה, שקליפין הוא כמו טפל לפרי אבל גרעין הוא מחמת שהוא פרי ממש, וכן הוא ברא"ש בפסקים שם בברכות: "קליפי רימון וכו' חייבים בערלה משום דהוי שומר וכו' אבל גרעינין מדחייבים בערלה אלמא פרי נינהו מכאן יש ללמוד וכו' ובלבד שלא יהיו מרים שיהא נהנה מהם" ומבואר להדיא שמה שקליפות הם מחמת טפל לפריו וגרעינין הוא מחמת דחשיבי פרי. וכן תוס' העמידו דבריהם על הא דגרענין חייבים בערלה ולא על מה שאמרו מקודם שומר לפרי, ומשמע מזה שלא היה די בטפל לפריו להוי ממש כפרי. וכן משמע בטור אור"ח ר"ב.

ובבאור הגר"א אור"ח סימן ר"ב כתב שמהא דתנן כל הגרעינין וכו' נראה כדברי הרשב"א ולא כדברי תוס'. והיינו שמזה שהגרעינין הם רק ידות ולא מצטרפים לשיעור א"כ לא הוו בכלל פרי אל רק יד לפרי. אמנם לכא' יש מקום לחלק בזה, שהגם שלענין הפרי עצמו חשיבי פרי, אבל לענין טומאת אוכלין מה שצריך כדי להצטרף הוא מה שחשיב אוכל ואי אינו נאכל לא חשיב אוכל או שיהיה שומר שאז הוא מצטרף מקרא דלכם לכל צרכיכם, אבל לענין ערלה יש לומר שכיון שהוא הפרי עצמו נאסר בערלה. וכן לענין ברכה מהני מה שהוא חשיב חלק מהפרי לענין זה, ולכן היו תוס' יכולים ללמוד מדין ערלה לענין ברכה, אבל מדין טומאת אוכלין כיון שהוא לא תלוי בשם פרי שבו א"כ לא היה אפשר ללמוד מזה לענין ברכה. [ומיהו ישנו דבר חידוש בדברי הגר"א שנראה ממנו שאי היה שם פרי על הגרעינין היה חשיב לענין צרוף אפ' שהוא לא אוכל ולא שומר אלא רק בזה שהוא חלק מהפרי, והוא כעין הסברא שבארנו לעיל בדעת הר"מ].

במשנה עוקצין פ"ב: "כל הגלעינין מטמאות ומיטמאות ולא מצטרפות", ופרש הר"ש דחשיבי יד ולא שומר. וכן הוא בפה"מ כאן שהוא יד ולא שומר וכן בר"מ בספר ריש פ"ה דטו"א כתב לגרעינין בהדי ידות. וברא"ש כאן: "רבנו שמשון גרס ולא מצטרפות ופרש דגרעין הוי יד ולא שומר וקשה לי היכי חשיב הגרעין שבתוך הפרי יד לאוכל ונ"ל כגירסת הרמב"ם דגריס ומצטרפות דחשיב הגרעין שומר שאם ינטל הגרעין יתקלקל הפרי", והיינו שאי אפשר שגרעין יהיה יד שהרי לא אוחזין בו כלל, ולכן פרש שהוא שומר ולא יד [ומה שכתב בגרסת הר"מ לפנינו אינו כן]. ובחזו"א כתב על קושית הרא"ש שמייירי שהגרעין יוצא ואז אוחזין בו וממילא חשיב יד, ובתפא"י כתב שמה שחשיב הגרעין יד הוא מחמת שכיון שאנשים אוחזים בפרי ואי לא היה לו גרעין היה מתמוסס, כעת שיש לו גרעין חשוב הגרעין הזה לצורך האחיזה ולכן חשיב יד ולא שומר, אמנם לכא' קשה לומר כן שהרי נראה מהמשנה שהוא דין שכל הגרעינין מצטרפות ללא חילוק אי נאחז בהם או לא, וכן היא משמעות פה"מ: "הגרעין של כל שיש לו גרעין כתמרים וזיתים והאגסים וזולתם הושמו כולם בדרגת ידות אוכלין" ונראה מזה שגם בפרות שגם אם היה יוצא הגרעין לא היה אפשר לאחוז בגרעינו כגון אגס, וכן בפרות שאין משמעות של הגרעין באחיזה כלל.

ובספר יהגה האריה כתב בבאור דעת הר"מ שהוא יד, שדין ידות הוא איננו כל דבר שהוא צורך אכילה אלא כל דבר שהוא צורך לפרי. לכן גרעיני הפרות כיון שהם ממש חלק מפרי חשיבי ידות אפ' שאין בהם שום שימוש לאדם כיון שחשיבי חלק מפרי נטמאים עימו, וצ"ל בדבריו מה שהוא חשיב צורך לפרי הוא לא צורך כזה שהוא יהיה שומר, ולא צורך אחיזה שאז היה טמא מדין יד. אמנם יש לעיין בדבריו שהרי כל ענין ידות נלמד מלכם לכל צרכיכם, ונראה מהדרשה שאי לא היה צורך האדם בפרי א"כ לא היה טמא, ועוד שמצינו במלאין של שיבולים [בגמ' חולין ריש העור והרוטב] שהגמ' שאלה למאי חזי ואמרה הגמ' במלאי שבין המלאים, ולכא' מה היה צריך לומר למאי חזי הרי אי הוי חלק מפרי או מהחיטה א"כ היה חשיב למהוי יד גם אם לא עושה כלום למען האדם, אמנם אפשר לדחות ששם אין הוא כמו גרעין שהוא בתוך הפרי ממש אלא חיצוני לו ולכן שאלה הגמ', אבל על כל גרעין לא היה שאלה מחמת זה. ומ"מ לפי הבאור של היהגה האריה נמצא מח' ראשונים בדין דבר שהוא צורך הפרי ולא צורך האדם אי הוי יד, שלפי הר"מ הוא יכול להיות יד מחמת חשיבותו בפרי, ולפי הרא"ש כל שאינו עושה מעשה לאדם לא הוי יד ולכן היה צריך לומר שגרעינים הם שומר ולא יד.

אמנם היה אפשר לבאר בדרך אחרת קצת מדוע גרעינים טמאים, שיש לומר שכל מה שהתחדש ידות הוא לא בגוף הפרי אלא בטפל לו, וכגון ידות שאוחזים בהם את הפרי, אבל בגרעינין חשיבי הפרי עצמו ולכן הוי טמאים כדין הפרי. והיינו שהם לא ידות ממש שאין בהם צורך לאדם, אלא מכיון שהם חשובים כגוף הפרי אפ' שאין להם טומאה בעצמן שהרי הם לא אוכל ואין לאדם צורך בהם מ"מ נטמאים כדרך שנטמאים הידות [ואמנם שהדברים מחודשים לומר שיהיה טומאה להכניס ולהוציא לדבר שהוא לא יד בעצם], ויש משמעות כזו בדברי הר"מ, שהר"מ ריש פ"ה כתב אלו הם הידות העוקצין